

ตรอน : เมืองตรอนศรีสินธุ์ในอดีต

“ตรอน” เป็นชื่ออำเภอหนึ่งของจังหวัดอุตรดิตถ์ ห่างจากตัวจังหวัดอุตรดิตถ์ ตามทางรถไฟไปทางทิศใต้ประมาณ ๑๖ กิโลเมตร ตามทางรถยนต์ประมาณ ๒๐ กิโลเมตร ประวัติความเป็นมา ของชื่ออำเภอ “ตรอน” นี้ มี ๓ ฝ่ายด้วยกัน ฝ่ายแรกกล่าวว่า ที่ว่าการอำเภอเดิม ตั้งอยู่ที่ปากคลองตรอน ตำบลบ้านแก่ง จึงเรียกอำเภอตรอน ฝ่ายที่สองกล่าวถึงที่มาของชื่อคลองตรอนว่า ในฤดูแล้งน้ำในคลองขาดเป็นห่วงเป็นตอน จึงตั้งชื่อคลองว่า “คลองตอน” ต่อมาเพี้ยนเป็น “คลองตรอน” เมื่อตั้งที่ว่าการอำเภอตรอน ส่วนฝ่ายที่สามกล่าวว่า มาจากชื่อ เมืองตรอนศรีสินธุ์ ซึ่งปรากฏในพระราชพงศาวดารลาวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือในรัชกาลที่ ๕ เนื่องจากพระองค์ได้เสด็จเมืองตรอนศรีสินธุ์ด้วย (ดังจะได้กล่าวต่อไป)

ชื่อเดิมของอำเภอตรอน มีชื่อว่าอำเภอเมืองตรอน และเป็นเมืองขึ้นของเมืองพิชัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ ก็ตอนนั้นเมืองพิชัยแบ่งการปกครองออกเป็น ๕ อำเภอด้วยกันคือ เมือง, เมืองอุตรดิตถ์, เมืองตรอน, เมืองลับแล และเมืองน้ำปาด จากบ้ายรายชื่อนายอำเภอที่ว่า การอำเภอตรอนมีว่านายอำเภอคนแรกชื่อหลวงพินิจ เป็นนายอำเภอตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๐-๒๔๓๖ กล่าวกันว่าเดิมที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่หมู่ที่ ๗ ตำบลป่าคาย ต่อมาย้ายมาอยู่ที่ปากคลองตรอน ในสมัยพระศรีสงคราม หรือชาวบ้านเรียกว่า “พระตรอน” (เกี้ยว) ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๔๐-๒๔๔๔ ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอเมืองตรอนจากบ้านปากคลองตรอนมาอยู่บริเวณวัดมงคลนิมิตร หมู่ที่ ๒ ตำบลบ้านแก่ง

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้เสด็จถึงที่ว่าการอำเภอเมืองตรอน เมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๔ ทรงพระนิพนธ์ของพระองค์ตอนหนึ่งดังนี้

“เวลาบ่ายโมง ๔๗ นาที ออกจากวัดเต้าไห ถึงที่ว่าการอำเภอเมืองตรอน เวลา

๑ คณะกรรมการบริหารกลุ่มโรงเรียนมัธยมศึกษา ๒๕๒๐, เรื่องเดิม, น. ๑๖.

๒ รายชื่อมณฑล แลเมืองแบ่งการปกครอง, เรื่องเดิม.

๓ คณะกรรมการบริหารกลุ่มโรงเรียนมัธยมศึกษา ๒๕๒๐, เรื่องเดิม, น. ๑๖.

บาย ๓ โมง ๘ นาที ได้ขึ้นไปดูที่ว่าการอำเภอ แล้วพระวิสุตรไปตรวจที่จะทำพลับพลาประทับ
แรม ที่นี้เขาปลูกปรำรับ”๑ แสดงว่าที่ว่าการอำเภออยู่ที่ตำบลบ้านแก่ง

ต่อมา วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้เสด็จเมืองตรอน ดังพระราชหัตถเลขา ตอนหนึ่งดังนี้

เมืองตรอนศรีสินธุ์

วันที่ ๒๒ ตุลาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๐ ถึงกรมหลวงเทเวศร์วงษ์วโรประการ
อนุสนธิรายงาน เมื่อคืนนี้ฝนตกเล็กน้อย ตั้งแต่เวลา ๔ ทุ่มไปแล้วรู้สึกเย็น ตึก
เข้าหนาวลักษณะเมืองเหนือ วันนี้น้ำก็ทรงอยู่ ได้ออกเรือจากเมืองพิไชย เวลาเช้า ๓ โมง
มาถึงเมืองตรอน ซึ่งตั้งใหม่เมื่อ ๓ ปีนี้ ที่ตำบลบ้านแก่ง ตั้งพลับพลาเยื้องที่ว่าการอำเภอ
ขึ้นมาข้างบนสักหน่อยหนึ่ง . . .”๒

จากข้อความในพระราชหัตถเลขาจะพบว่า เมืองตรอนมีชื่อเต็มว่า “เมืองตรอน
ศรีสินธุ์” (ปัจจุบันโรงเรียนมัธยมศึกษาของอำเภอตรอนก็มีชื่อว่า “โรงเรียนตรอนศรีสินธุ์”)
และที่ว่าการอำเภอ ก็ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านแก่ง ตรงกับที่กล่าวแล้วในตอนต้น

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๙ ได้มีประกาศใช้ชื่ออำเภอที่เปลี่ยนใหม่ให้ตรงกับชื่อตำบลที่ตั้ง
ที่ว่าการอำเภอ ดังนั้น อำเภอเมืองตรอน จึงเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอบ้านแก่งด้วย” (ต่อมา
พ.ศ. ๒๔๗๕ ก็เปลี่ยนมาใช้ชื่ออำเภอตรอนจนถึงปัจจุบัน)

ในปี พ.ศ. ๒๔๖๗ หลวงพิศาลสุรศักดิ์ เป็นนายอำเภอได้พิจารณาเห็นว่าสถานที่
ตั้งที่ว่าการอำเภอเดิมไม่เหมาะสม จึงย้ายที่ว่าการอำเภอมาตั้งที่หมู่ที่ ๔ บ้านวังหิน ตำบลวังแดง
ซึ่งเป็นที่ตั้งปัจจุบันนี้ เพื่อสะดวกในการติดต่อทางราชการ เพราะใกล้สถานีรถไฟ และแม่น้ำ
ทำให้การคมนาคมสะดวก

เมื่อมาสร้างที่ว่าการอำเภอใหม่ ทราบว่าสร้างเป็นอาคารไม้ได้ถุนสูง ส่วนอาคาร
ที่ว่าการอำเภอปัจจุบันเป็นอาคาร ๒ ชั้น เพิ่งสร้างใหม่เมื่อราว ๔ ปีเศษมานี้ ที่ว่าการอำเภอ
ตรอนอยู่ปากตะวันออกของแม่น้ำน่าน ส่วนสถานีรถไฟตรอนอยู่ปากตะวันตกของแม่น้ำน่าน

๑ นริศรานุกัตติวงศ์, เรื่องเดิม, น. ๒๗.
๒ พระราชหัตถเลขาคราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือในรัชกาลที่ ๕, เรื่องเดิม, น. ๓๗.
๓ ประกาศใช้ชื่ออำเภอที่เปลี่ยนใหม่, เรื่องเดิม.
๔ คณะกรรมการบริหารกลุ่มโรงเรียนมัธยมศึกษา ๒๕๒๐, เรื่องเดิม, น. ๑๖.

แต่ก็มีสะพานไม้ข้ามฟากแม่น้ำน่าน ทำให้การเดินทางจากสถานีรถไฟตรอนไปที่ว่าการอำเภอ
ตรอนสะดวกสบายขึ้น

เมืองโบราณในท้องที่อำเภอตรอน

เมืองโบราณในท้องที่อำเภอตรอน คือ เมืองตาชูชก อยู่ที่บ้านเด่นสำโรง
ตำบลหาดสองแคว ห่างจากที่ว่าการอำเภอตรอนประมาณ ๑๐ กิโลเมตร มีถนนจากที่ว่าการ
อำเภอตรอนถึงเมืองโบราณแห่งนี้ ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน หรือจะไปตามถนนฝั่ง
ตะวันตกก็ได้ แต่ต้องข้ามฟากแม่น้ำน่านที่ตำบลหาดสองแคว เพราะเมืองโบราณตั้งอยู่ฟาก
ตะวันออกของแม่น้ำน่าน สำหรับรายละเอียดของเมืองตาชูชก ผู้เขียนได้กล่าวไว้แล้วในเรื่อง
เมืองโบราณของจังหวัดอุตรดิตถ์

สถานที่ที่น่าสนใจของอำเภอตรอน

ในท้องที่อำเภอตรอน มีสถานที่ที่น่าสนใจก็คือ “บ่อเหล็กน้ำพี้” และ “ถ้ำดิน”
ผู้เขียนจะได้กล่าวถึงสถานที่ทั้งสองแห่งนี้ตามลำดับไป

บ่อเหล็กน้ำพี้

บ่อเหล็กน้ำพี้ตั้งอยู่ใกล้ๆ กับหมู่บ้านท่าม่วง ตำบลน้ำพี้ อยู่ห่างจากตัวจังหวัด
อุตรดิตถ์ประมาณ ๒๕ กิโลเมตร เหตุที่ตั้งชื่อนี้ก็เพราะว่า เมื่อแรกพบบ่อเหล็กนี้อยู่ที่ตำบล
น้ำพี้จึงตั้งชื่อว่า “บ่อเหล็กน้ำพี้” บ่อเหล็กมีอยู่หลายบ่อด้วยกัน แต่เท่าที่ปรากฏให้เห็น
ชัดเจนมี ๒ บ่อ คือ บ่อพระแสง เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๒๐ เมตร ลึก ๑๐ เมตร และ
บ่อพระขรรค์ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑๒ เมตร ลึก ๗ เมตร^๑ กล่าวกันว่าเหล็กน้ำพี้
ที่บ่อพระแสงนี้ในสมัยโบราณ นายช่างผู้สร้างดาบถวายพระมหากษัตริย์นำไปถลุงทำพระแสง
ดาบ จึงได้ชื่อว่า “บ่อพระแสง” ได้มีคำพังเพยเปรียบเทียบว่า “ชาวอุตรดิตถ์เป็นผู้มีจิตใจ
เข้มแข็งดุจเหล็กน้ำพี้” เช่น พระยาพิชัยดาบหัก เป็นต้น^๒

๑ อุทธี อ่อนคำ “ของดีเมืองอุตรดิตถ์ บ่อเหล็กน้ำพี้” อุตรดิตถ์ (ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ สิงหาคม ๒๔๙๘) น. ๑.

๒ คณะกรรมการบริหารกลุ่มโรงเรียนฯ เรื่องเดิม, น. ๑๘.

๓ ธรรมสาร “ของดีเมืองอุตรดิตถ์ บ่อเหล็กน้ำพี้” อุตรดิตถ์ (ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๒๐) น. ๑.

กล่าวกันว่า เหล็กน้ำพี้เป็นเหล็กที่มีคุณภาพดีที่สุดในประเทศไทย มีความ
แข็งแกร่ง ไม่เป็นสนิม เมื่อตีเป็นดาบหรืออาวุธอื่น จะมีสีเขียววาวเหมือนสีของปีกแมลงทับ
ดาบคู่มือของพระยาพิชัยดาบหักก็ตีจากเหล็กน้ำพี้ ชื่อ “ดาบนั้นท้าววรุ” ส่วนผสมของ
พระเครื่องพิจิตรเม็ท้าวเม็กก็มีเหล็กน้ำพี้เป็นส่วนผสม^๑

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ หลวงจรวง
ราษฎร์เจริญ นายอำเภอตรอนในสมัยนั้น ได้นำแร่เหล็กบ่อพระแสงมอบให้ข้าหลวงประจำ
จังหวัดอุตรดิตถ์นำไปทำพระแสงดาบขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ซึ่งเป็นพระแสงศาสตราวุธจนทุก
วันนี้ บริษัทญี่ปุ่นเคยมาสืบหาแร่เหล็กบริเวณนี้ เจ้าหน้าที่ญี่ปุ่นยอมรับว่า เป็นแร่เหล็กที่มี
คุณภาพดี แต่มีปริมาณน้อย รายได้ไม่พอกับรายจ่ายจึงเลิกไป ปัจจุบันบ่อแร่จึงกลายเป็น
บ่อร้าง ที่ปากบ่อมี ศาลเจ้าพ่ออินพี้ ซึ่งชาวบ้านนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์มาก เวลาจะมาเก็บเศษ
เหล็กจะต้องทำพิธีบวงสรวงเสียก่อน^๒

ตำนานเกี่ยวกับการพบเหล็กน้ำพี้ว่ามีชายพี่น้อง ๒ คน ทำไร่นาบริเวณนี้
บังเอิญมีวัวผ่านมาในไร่ชายผู้พี่จึงเอาก้อนหินแถวนั้นขว้างถูกหัววัวทะเลลุตาย เมื่อทราบว่ามี
แร่เหล็กจึงถลุงเป็นมีดได้นำไปถวายพระราชาฯ ไม่ยอมรับ ชายคนนั้นจึงถ่มมีดได้ลากกลับไป
ปรากฏว่า รอยท้องพระโรงถูกมีดได้ลากแยกออกตามรอยมีด เมื่อพระราชาทรงทราบจึงให้
มหาดเล็กไปตาม แต่ชายผู้นั้นโยนมีดลงน้ำเสียแล้ว มหาดเล็กจึงลงม ต้องเสียชีวิตเพราะถูก
คมมีดถึงสามพันคน บริเวณนั้นจึงได้ชื่อว่า “วังสามพัน” พระราชาได้นำมีดไปทำพระแสง
แล้วชวนชายผู้พี่อยู่ทำราชการด้วย แต่ชายผู้นั้นปฏิเสธ ขอกลับมาทำไร่นาจนเสียชีวิต และ
ได้ชื่อว่าเป็นเจ้าพ่อแห่งบ่อเหล็กน้ำพี้^๓

ถาดิน อยู่ที่เขาถาด บ้านถาดิน ตำบลป่าคาย มีถาดที่สวยงามอยู่ ๖ ถาด ภายในถาดมีหินงอก
หินย้อย สวยงามมาก ได้แก่ ถาดวิหาร ถาดประทุน และถาดค้างคาว มีพระสงฆ์ไปรดงค์อยู่เสมอ^๔

๑ คณะกรรมการบริหารกลุ่มโรงเรียนฯ, เรื่องเดิม, น. ๑๘.

๒ วสุมดี เทพสถิต “พิชัย-ตรอน เมืองในอดีต” อ.ส.ท., เล่มเดิม, น. ๕๕-๖๐.

๓ เรื่องเดียวกัน, น. ๕๕.

๔ คณะกรรมการบริหารกลุ่มโรงเรียนฯ, เรื่องเดิม, น. ๑๘.

วัดในท้องที่อำเภอตรอน

วัดในท้องที่อำเภอตรอน มีวัดที่น่าสนใจอยู่หลายวัดเช่น วัดคลังศรราช วัดหาคสองแคว วัดบ้านแก่งไต้ และวัดน้ำพี เป็นต้น สำหรับ วัดคลังศรราช ผู้เขียนได้กล่าวไว้แล้วในเรื่องเมืองโบราณในจังหวัดอุตรดิตถ์ ตอนเมืองท่าซุงก จะได้กล่าวถึงวัดอื่น ๆ ต่อไป

วัดหาคสองแคว ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลหาคสองแคว อยู่ปากตะวันตกของแม่น้ำน่าน ตรงข้ามปากกับเมืองตาซุงก ชาวบ้านเล่าว่า เดิมวัดหาคสองแควอยู่ทางทิศใต้ของวัดปัจจุบัน เพิ่งย้ายมา ณ ที่ปัจจุบันราว ๑๐๐ ปีมาแล้ว โบราณสถานของวัดนี้มีโบสถ์เก่าแต่ถูกรื้อแล้ว กำลังสร้างโบสถ์ใหม่ขึ้นแทน มีศาลาการเปรียญสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ วัดนี้เมื่ออยู่ที่เดิมคงเป็นวัดเก่าแก่คู่มากับเมืองตาซุงกก็ได้ เพราะอยู่คนละปากแม่น้ำ

วัดบ้านแก่งไต้ วัดนี้อยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่านปากตะวันออก ในท้องที่ตำบลบ้านแก่ง นายวารินทร์ ศิริเจริญ ครูใหญ่โรงเรียนบ้านแก่ง เขียนไว้ในแบบสำรวจว่า “พระยาพิชัยดาบหักเมื่อครั้งเป็นเด็กช้อจ้อย หรือทองดี อายุประมาณ ๑๓ ปี ได้เดินทางจากพิชัยมาฝึกมวยที่บ้านแก่งกับครูเที่ยงเป็นเวลา ๑ ปี โดยใช้บริเวณวัดบ้านแก่งไต้เป็นสนามฝึกมวย ต่อมาจนได้ไปรับราชการกับพระยาตาก แสดงว่าวัดนี้สร้างมาก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยาแตกครั้งที่ ๒” ที่วัดนี้มีพระพุทธรูปที่ประชาชนนับถือมานานแล้วองค์หนึ่งชื่อ “หลวงพ่อเพชรวัดบ้านแก่งไต้” เล่ากันว่า เดิมวัดนี้อยู่ราวกลางแม่น้ำน่านปัจจุบัน เนื่องจากพลังลงน้ำหนักจึงย้ายมาตั้งอยู่ที่ปัจจุบัน และยังมีต้นโพธิ์ใหญ่อยู่ต้นหนึ่ง โบสถ์ของวัดมีผนังเป็นไม้ หน้าบันประดับด้วยกระจกงดงามมาก

พอกว

อีกวัดหนึ่งซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของวัดบ้านแก่งไต้คือ วัดบ้านแก่งเหนือ เล่ากันว่า เดิมที่ว่าการอำเภอตรอนตั้งอยู่ที่บริเวณวัดบ้านแก่งเหนือนี้

วัดน้ำพี ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลน้ำพี นายเทียน นาคงาม ครูใหญ่โรงเรียนบ้านน้ำพี (ประชาชนนุกิต) เขียนไว้ในแบบสำรวจว่า วัดนี้มีพระพุทธรูปองค์ใหญ่ก่อด้วยอิฐถือปูน หน้าตักกว้าง ๔ เมตร สูง ๕ เมตร มีลักษณะสวยงามมาก สร้างสมัยใดไม่มีใครทราบ อายุประ

๑ หนวยศึกษานานเทศกัจังหวัดอุตรดิตถ์, เรื่องเดิม.

माण ๔-๕ ร้อยปี มีพระบาทเป็นแท่นหินขนาดกว้าง ๑ เมตร ยาว ๑.๕ เมตร สูง ๑ เมตร เป็นที่กราบไหว้ของชาวตำบลน้ำพี้และป่าคายตั้งแต่สมัยโบราณกาล

นอกจากนี้นายเทียน นางงาม ยังเขียนไว้อีกว่าในตำบลน้ำพี้ มีวัดเก่าแก่ ๕ วัด ยังพอสันนิษฐานได้ ๓ วัด คือ วัดศรีบุญเรือง มีเจดีย์เก่า วัดน้ำเต้มี มีซากโบสถ์เก่า วัดน้ำพี้ มีพระพุทธรูปใหญ่ วัดดังกล่าวมีอายุประมาณเท่าๆ กันคือราว ๔-๕ ร้อยปี อีก ๒ วัดมีผู้สูงอายุบอกว่าชื่อ วัดโบสถ์ และ วัดหม่อน ยังรู้จักสถานที่อยู่แต่ไม่มีหลักฐานปรากฏ อาจจะใช้วิธีค้นคว้าอย่างอื่นก็อาจพบหลักฐานได้

วัดอื่นๆ นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ในท้องที่อำเภอตรอนยังมีวัดอีกหลายวัด คือ ตำบลป่าคาย มีวัดบ้านไร่ห้วยพี้, วัดปางหมื่น, วัดแสนขัน, วัดคอนมูล, วัดศรีบุญเรือง, วัดนาป่าคาย, วัดราชคิรีวิเศษ, วัดคีรีวงกฏ, วัดบ้านท่าช้าง, และวัดนาลับแลง

ตำบลวังแดง มีวัดวังแดง, วัดวังหิน, วัดศรัทธาพร, วัดใหม่โพธิ์เย็น, วัดใหม่ห้วยพิบูล, วัดช้อยสูง, วัดสัจจา, และวัดวังแดงหมู่สอง

ตำบลผักขวาง มีวัดวังโป่ง, วัดสว่างคลองตรอน, วัดร้องลึก (ศรีชุมภรณ์), วัดโชคอำนวยบ้านผักขวาง, วัดสว่างอารมณ์ และวัดน้ำหมื่นน้อย

ตำบลบ้านแก่ง มีวัดมงคลนิมิตร, วัดพงสะตือ, วัดหมู่ห้าสามัคคี, และวัดสุวรรณาราม

ตำบลน้ำอ่าง มีวัดไชยมงคล, วัดหลวงป่ายาง, (วัดนี้มีโบสถ์เก่าถูกซ่อมแซมเป็นโบสถ์ใหม่แล้วและมีบานประตูแกะสลักไม้ ๔ บานด้วย) วัดศรีสะอาด, วัดเขาแก้วและวัดราษฎร์สามัคคี

ตำบลน้ำพี้ มีวัดห้วยปลาตก (นอกนั้นกล่าวแล้ว)

ตำบลหมู่บ้านในท้องที่อำเภอตรอน

อำเภอตรอน แบ่งการปกครองออกเป็น ๗ ตำบล และมีหมู่บ้านรวม ๕๕ หมู่บ้าน ชื่อตำบลทั้ง ๗ คือ วังแดง บ้านแก่ง น้ำอ่าง น้ำพี้ ผักขวาง ป่าคาย และหาดสองแคว มีสุขาภิบาลแห่งเดียวคือ สุขาภิบาลตรอนบ้านแก่ง

๑ หน่วยศึกษานิเทศก์จังหวัดอุดรธานี, เรื่องเดิม.

ที่มาของชื่อตำบลหมู่บ้านที่น่าสนใจ เท่าที่ผู้เขียนรวบรวมได้มีดังนี้

บ้านแก่ง เป็นชื่อตำบลหมู่บ้านและวัด ที่มาของชื่อนี้ เพราะมีแก่งอยู่กลางแม่น้ำน่านนั่นเอง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้เสด็จวัดบ้านแก่ง เมื่อวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้ทรงแสดงธรรมอันเหมาะแก่ตำบลที่ชื่อว่า บ้านแก่ง ความว่า “แก่งนั้นได้แก่งหินที่งอกอยู่กลางแม่น้ำเป็นเครื่องกั้นทางเรือให้ไปมาลำบาก ผู้ไปมาค้าขายไม่อยากจะพบปะ และการที่จะไปมาต้องเป็นคนฉลาดสามารถจึงจะข้ามไปได้ . . .” * นอกจากนี้ ครูใหญ่โรงเรียนร้องประคู้ (หนูน-ภพ ประชาสงเคราะห์) ตำบลบ้านแก่งยังได้เขียนไว้ในแบบสำรวจฯ ว่า ที่เรียกว่าบ้านแก่ง ตามสันนิษฐานปรากฏว่าหมู่บ้านตั้งตรงกลาง ทางทิศเหนือสุดมีคลองกั้นเรียกว่าคลองบางกลอง ทางทิศตะวันออกมีคลองตรอนกั้น ทางทิศตะวันตกมีลำน้ำน่าน โดยไปจดกันกับคลองตรอนที่ท้ายบ้าน-ทางทิศใต้ ด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่าหมู่บ้าน “บ้านแก่ง” เพราะมีคลองและลำน้ำน่านล้อมรอบคนในท้องถิ่นจึงเรียกว่า “บ้านแก่ง”

วังแดง เป็นชื่อตำบลหมู่บ้านและวัด นายเขื่อน พวงพุ่ม ผู้ช่วยครูใหญ่ ร.ร. บ้านวังแดง ได้เขียนไว้ในแบบสำรวจฯ ว่า เหตุที่ชื่อว่า บ้านวังแดง คือชื่อตามวังของแม่น้ำ เพราะตอนเหนือของหมู่บ้านมีวังอยู่วังหนึ่ง ลักษณะของดินตรงวังนั้นมีสีแดง ตลอดจนคันน้ำ คนที่มาอยู่เริ่มแรกจึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “วังแดง”

น้ำพิ เป็นชื่อตำบลหมู่บ้านวัดและบ่อเหล็กด้วย ที่มาของชื่อนี้ นายเตียน นางงาม ครูใหญ่โรงเรียนน้ำพิ (ประชาชนูทิศ) ได้เขียนไว้ในแบบสำรวจฯ ว่า กล่าวกันตามนิยายว่า ตำบลนี้สมัยก่อนพระร่วงมาต่อโก่ เมื่อหัวหน้าจึงขอข่าวบ้านกัน แต่ชาวบ้านไม่ยอมให้ พระร่วงจึงสถาปให้ตำบลนี้กันดารน้ำ น้ำตำบลนี้จึงมีน้อย คือน้ำลี (ลีหมายถึง หนี, หลบ, ซ่อน) คนสมัยโบราณเรียกว่า บ้านน้ำลี ต่อมาเพี้ยนเป็น บ้านน้ำพิ

ป่ากาย เป็นชื่อตำบลหมู่บ้านและวัด ที่มาของชื่อนี้ครูใหญ่โรงเรียนบ้านป่ากายเขียนไว้ในแบบสำรวจฯ ว่า เดิมหมู่บ้านนี้เป็นป่ากาย (คือพืชหน่อไม้ไร่ตนเอง) เมื่อมาตั้งภูมิลำเนาโดยปลูกบ้านสร้างเรือนกันอยู่ จึงเอาชื่อไม้คายนี้นี้เป็นชื่อบ้าน ชื่อว่า บ้านป่ากาย

ผักขวง เป็นชื่อตำบลและชื่อหมู่บ้าน ที่มาของชื่อนี้ นายปราณีต สิทธิศาสตร์ ครูใหญ่

* วชิรญาณวโรรส, เรื่องเดิม, น. ๕๑๑.

โรงเรียนบ้านผักขวง (ปวงประชาสรรค์) ได้เขียนไว้ในแบบสำรวจฯ ว่า เดิมมีผู้มาอาศัยอยู่ตามลำห้วย ซึ่งมีผักชนิดหนึ่งใช้กินเป็นอาหารได้ คือ ผักขวง ชาวบ้านจึงตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อผักดังกล่าว

หาดสองแคว เป็นชื่อตำบลหมู่บ้านและวัด ที่มาของชื่อนี้^๕ เพราะมีหาดกลางแม่น้ำ คือมีแควไหลผ่านหาดสองแควด้วยกันนั่นเอง สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้เสด็จถึงวัดหาดสองแควในวันเดียวกับที่เสด็จวัดบ้านแก่ง และได้เสด็จทอดพระเนตรแควเก่าซึ่งอยู่หลังวัด อันนimitให้ชื่อตำบลหาดสองแคว แต่แควนั้นต้นจนเกือบเสมอกัน

ในท้องที่ตำบลหาดสองแควนี้ มี บึงพาด ซึ่งเป็บึงอยู่ระหว่างบ้านหาดสองแคว และ หนองตะเข้ มีตำนานที่เล่ากันมาอย่างน่าสนใจว่า เดิมบริเวณบึงพาดและหนองตะเข้เป็นทะเลสาปกว้างใหญ่ มีเจ้าเมืองเมืองหนึ่งชื่อว่า เจ้าบัวลำคำปลั่งลงเรือเที่ยวพร้อมด้วยข้าทาสบริวาร และนำทรัพย์ แก้วแหวนเงินทอง บรรทุกเรือมาในทะเลสาปนี้ พร้อมด้วยมโหรี ปี่พาทย์บรรเลงขับกล่อมไปด้วย มีจระเข้ใหญ่ตัวหนึ่งโผล่ขึ้นมาอาละวาด หนุนเรือล่มลง บรรดาข้าราชบริวารและทรัพย์สินเงินทอง จมน้ำตายและหายไปสิ้น เจ้าบัวลำคำปลั่งมีห้องวง และพิณพาทย์วิเศษ จึงอธิษฐานให้ห้องวง และพิณพาทย์ช่วย ห้องวงก็สำแดงอิทธิฤทธิ์ขยายเป็นวงฆ้องใหญ่ ครอบหัวจระเข้ตัวนั้นไว้ ผลสุดท้ายจระเข้ตัวนั้นสิ้นใจตายอยู่ในวงฆ้องนั้น ส่วนตัวเจ้าเมืองก็หมดแรงจมน้ำตายอยู่กับทรัพย์สมบัตินั้น ฆ้องวงใหญ่กลายเป็นบึงน้ำขัง มีลักษณะเป็นวงกลมเหมือนฆ้องวงพิณพาทย์ ชาวบ้านได้เรียกกันว่า บึงวงพาทย์ เมื่อเวลาล่วงมานานได้เรียกเพี้ยนเป็น บึงพาด จนถึงทุกวันนี้ ส่วนจระเข้ตัวใหญ่ที่ตายอยู่ในวงฆ้อง ได้กลายเป็นหนองน้ำอยู่ในบริเวณของบึงนั้น เรียกว่า หนองจระเข้ แต่ในปัจจุบันเรียกเพี้ยนกันมาเป็น หนองตะเข้

แสนขัน เป็นชื่อหมู่บ้าน อยู่ในตำบลป่าคาย มีตำนานเล่ากันมาถึงที่มาของชื่อหมู่บ้านนี้ว่า มีพระเจ้าแผ่นดินเมืองเวียงจันทร์องค์หนึ่ง มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนามาก ได้ตั้งพระทัยว่า จะสร้างพระแท่นศิลาอาสน์ แล้วพระองค์ก็เสด็จตามมาพร้อมคนเป็นจำนวนมาก โดยนำช่างต่างทองคำมาจำนวนแสนขัน (ขันหมายถึงจอกน้อยสำหรับตวงทองคำ) เมื่อเดินทางมา

๕ หน่วยศึกษานิสิตกัณฑ์จังหวัดอุดรธานี, เรื่องเดิม.

เป็นเวลานาน ก็หยุดพักเหนื่อยอยู่ที่หมู่บ้านแห่งหนึ่ง เพื่อรอฟังข่าวจากคนที่ออกไปสืบหาแหล่งสร้างพระแทน เมื่อคนของท่านกลับมาแจ้งให้ทราบ ว่า พระแทนศิลาอาสน์นั้นก็มีผู้สร้างแล้ว ก็เสียพระทัยที่ผิดหวังว่า จะสร้างพระแทนที่ยังไม่มีใครสร้างมาก่อนเมื่อไม่สมหวัง จึงขนทองจากหลังช้างทิ้งเสียจำนวนแสนชิ้นที่หมู่บ้านที่พักอยู่ หมู่บ้านนั้นจึงมีชื่อนานาชื่อว่า “หมู่บ้านแสนชิ้น”

นามี้ เป็นชื่อหมู่บ้านในท้องที่ตำบลผักขวาง ที่มาของชื่อนี้ นายสุภรัตน์ ท้าวทองครูใหญ่โรงเรียนบ้านน้ำหมีใหญ่ ได้เขียนไว้ในแบบสำรวจฯ ของที่มาของชื่อนี้ว่า เดิมมีชื่อว่า “บ้านน้ำ” เพราะมีพ่อค้าหรือกองการะวาน เดินทางนำวัว ควายมาขาย เมื่อมาพบบริเวณของหมู่บ้านนี้ มีน้ำในลำห้วยเป็นที่เหมาะกับการตั้งปางพักผ่อน จึงพากันคือกตใจร้องตะโกนบอกพรรคพวกกันว่า “น้ำมี” ต่อมาจึงตั้งชื่อลำห้วยว่า ห้วยน้ำมี เมื่อมีคนอพยพมาตั้งเป็นหมู่บ้านจึงตั้งชื่อว่า บ้านน้ำมี ต่อมาภาษาถิ่นเรียกเพี้ยนเป็น บ้านน้ำหมี เมื่อมีคนอพยพมามากขึ้นจึงแยกไปตั้งหมู่บ้านใหม่ และมีครัวเรือนน้อยกว่า จึงเรียกว่า บ้านน้ำหมีน้อย หมู่บ้านเดิมซึ่งมีครัวเรือนมากกว่าจึงเรียกว่า บ้านหมีใหญ่

นอกจากนี้ยังมีชื่อหมู่บ้านต่างๆ ที่ครูใหญ่โรงเรียนสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด ได้เขียนในแบบสำรวจฯ ถึงที่มาของชื่อหมู่บ้าน ที่น่าสนใจ เช่น บ้านไร่ห้วยพิ มาจากประชาชนทำไร่บริเวณลำห้วยพิ จึงเรียกว่า “บ้านไร่ห้วยพิ” บ้านแหลมทอง มาจากพื้นที่ที่ยื่นแหลมออกไปทางทิศตะวันตก ติดกับอำเภอศรีสะเกษชนาลัย และเดิมมีต้นทองกวาวมากจึงเรียกกันว่า “บ้านแหลมทอง” บ้านวังหิน มาจากหมู่บ้านนี้มีวังน้ำลึก และมีหินดานมากจึงเรียกกันว่า “บ้านวังหิน” บ้านร้องลึก เดิมมีร่องน้ำไหลลงคลองตรอน เป็นร่องน้ำลึก จึงเรียกกันว่า บ้านร้องลึก ต่อมาเพี้ยนเป็น “บ้านร้องลึก”

บ้านวังตะเคียน เนื่องจากมีวังน้ำลึกของลำคลองน้ำมีต และมีต้นตะเคียนใหญ่อยู่ริมฝั่งของลำคลอง จึงมีชื่อว่า “บ้านวังตะเคียน” บ้านท่าอวน เดิมชื่อ บ้านท่าญวน เพราะมีคันทวนอยู่อาศัยอยู่ ชาวบ้านใช้อวนจับปลาทุกปี จึงเปลี่ยนชื่อมาเป็น “บ้านท่าอวน” เคยมีคนพบเตาหลอมเหล็กอยู่ในจอมปลวก ซึ่งคงมีอายุหลายร้อยปีมาแล้ว บ้านพงสะคือ เดิมชื่อว่า บ้านโพรงสะคือ เนื่องจากมีต้นสะคือเก่าแก่มากต้นหนึ่ง มีลักษณะเป็นโพรง ต่อมาเพี้ยนเป็น

๑ เรื่องเดียวกัน น. ๕๑๔.

“บ้านพงสะคือ” บ้านข่อยสูง เดิม เรียกกันว่า บ้านข่อยตำมะขามสูง ต่อมาก้าว “ตำและมะขาม” หายไป จึงเหลือ “บ้านข่อยสูง” เท่านั้น ทำข้าง เป็นทำริมคลองตรอน เคยมีข้างมากินน้ำที่ท่าหน้ามาก ห้วยปลาตุก เป็นหมู่บ้านอยู่ริมห้วย ซึ่งมีปลาตุกมาก ปางวัน เดิมมีชื่อว่า ปางงุ่น เพราะเคยเป็นที่พัก (ปาง) ของพวกพ่อค้า และมีต้นตะพง (ต้นงุ่น) จึงเรียกกันว่า “ปางงุ่น” ต่อมาเพี้ยนเป็น “ปางวัน”

เป็นที่สังเกตว่า ชื่อตำบลหมู่บ้านของอำเภอตรอนนั้น ขึ้นต้นด้วยคำว่า “วัง” มากที่สุด เท่าที่ผู้เขียนรวบรวมได้มีถึง ๗ ชื่อ คือ วังแดง วังปรากฏ วังเบน วังหิน วังโป่ง วังตะเคียน และวังตะคร้อ สำหรับชื่อที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “ท่า” มีท่าข้าง ท่าสัก ท่าอวน และท่าดินขาว ขึ้นต้นด้วยคำว่า “นา” มี นาป่าคาย และนาลับแลงเป็นต้น

สภาพทางภูมิศาสตร์ของอำเภอตรอน

อำเภอตรอน มี **เนื้อที่** ประมาณ ๑๕๒๑ ตารางกิโลเมตร มี **อาณาเขต** ทิศเหนือติดต่อกับอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ และอำเภอลับแล ทิศใต้ติดต่อกับอำเภอพิชัย และอำเภอวัดโบสถ์ อำเภอชาติตระการ และอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ทิศตะวันออกติดต่อกับอำเภอน้ำป่าทิวทิศใต้ติดต่อกับอำเภอลับแล และอำเภอสวรรคโลก อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

ลักษณะภูมิประเทศ ทางทิศตะวันออกเป็นที่ดอน มีป่าไม้เบญจพรรณและภูเขา ทางทิศตะวันตก เป็นที่ลุ่มทำนาได้^๒ ท้องที่อำเภอตรอนมีแม่น้ำน่านไหลผ่าน และมีคลองที่สำคัญของอำเภอ คือคลองตรอนด้วย

ประชากร อำเภอตรอนมีประชากรทั้งสิ้น ประมาณ ๕๗,๕๐๐ คน **อาชีพ** ของประชากร ส่วนใหญ่ ทำนา และทำไร่ มีเนื้อที่นาทั้งสิ้น ๘๓,๓๘๐ ไร่ เป็นนาหว่าน ๒๘,๐๐๐ ไร่ นาดำ ๕๕,๓๘๐ ไร่ ส่วนใหญ่ปลูกข้าวเจ้า สามารถผลิตข้าวได้ปีละ ๔๐,๐๓๔ ตัน พืชไร่ที่สำคัญ ได้แก่ข้าวโพด ถั่วเหลือง ถั่วเขียว อ้อย เนื้อที่ปลูกพืชไร่ทั้งอำเภอรวม ๖๘,๗๘๖ ไร่ ปลูกผลไม้ ๒,๘๕๘ ไร่ ปลูกอ้อย ๗,๔๕๐ ไร่ พืชผัก ๓,๓๐๐ ไร่ อาชีพพรองของประชากร ได้แก่การเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ โค กระบือ สุกร เป็ด ไก่ การจับปลาน้ำจืด และมีการทอผ้าขึ้นถิ่นจาก ที่ตำบลน้ำอ่างด้วย^๓

๑ คณะกรรมการบริหารกลุ่มโรงเรียน ฯ, เรื่องเดิม, น. ๑๖.

๒ ราชบัณฑิตยสถาน, เรื่องเดิม, น. ๓๖๘.

๓ คณะกรรมการบริหารกลุ่มโรงเรียน ฯ, เรื่องเดิม, น. ๑๗.